

Havørnen (*Haliaetus albicilla*) i Østjylland

Historisk set

Jørgen Terp Laursen

Indledning.

Havørnen (*Haliaetus albicilla*) er en af de største og mest imponerende fuglearter, der har ynglet i Danmark. Ornitologen Skovgaard (1925) går så vidt at sige, at Havørnen er en fugl, der besidder kongelige Egenskaber og har Stilling som Fuglenes Konge.

Talrige fjer fra Havørn er fundet i køkkenmøddinger og ørn indgår i mange stednavne. I ældre fortællinger fremstår ørne ofte som symbol på mod og styrke.

Havørnen har således ikke alene spillet en rolle i vores kultur, men også levet og ynglet her i landet i muligvis flere tusinde år.

Meninger om artens tilstedeværelse har været delte. Og for omkring 100 år siden var situationen særlig kritisk for Havørnen. Det skyldes, at i slutningen af 1800-tallet og frem til begyndelsen af 1900-tallet var forfølgelse af rovfugle meget udbredt. Skovgaard efterlyste en holdningsændring i befolkningen, hvis der skulle være håb om at bevare Havørnen som dansk ynglefugl. Men desværre for sent, for det sidste par af den oprindelige danske ynglebestand var allerede forsvundet, da Skovgaard skrev sin artikel.

Indhold.

I nærværende artikel beskrives Havørnens forekomst i landet og især i Østjylland i de sidste ca. 150 år, hvortil der bl.a. er benyttet en række ældre og sjældent omtalte kilder. Artiklen kommer også ind på, hvorfor det gik så galt for Havørnen. Netop en beskrivelse af Havørnen i Østjylland har måske særlig interesse, fordi omkring 40% af de gamle ynglepladser lå i dette område. Dem om end ret sparsomme viden, vi har om den oprindelige havørne-bestand i landet, kan vi måske drage nytte af, hvis arten igen skulle slå sig ned som dansk ynglefugl.

Aldersbestemmelse.

Til grund for aldersbestemmelse af Havørne lagde man tidligere næsten udelukkende vægt på halens farve (fra sortbrun til hvid). Imidlertid har nyere undersøgelser vist, at det er langt mere problematisk end tidligere antaget at aldersbestemme havørne. Helander et al (1989) har indgående studeret forholdet. Helander angiver, at Havørnen generelt bliver lysere med alderen; næbfarven således fra sort til klargul samt hoved- og halsfarve fra sortbrun til lys blegbrun som meget vigtige alderskriterier. Men også vingetegninger/-mønstre og halens farve er af betydning. Han skriver endvidere, at et fuldstændigt fældningsforløb kan variere fra 2-4 år. Et individ kan således i værste fald på samme tid have 4 forskellige dragtkarakterer! Endelig nævnes, at Havørnen har 6 dragtkarakterer, og at det i felten er næsten umuligt at afgøre, om en fugl er 5 eller 6 år eller ældre. Blandt 70 Havørne, Helander m.fl. fulgte i 9 år, opnåede de 5 en alder på 6 år eller mere.

I det efterfølgende er juv. = 1-2K, imm. = 3-4K og ad. = mindst 5-6K.

Yngleforhold i Danmark

Fig.1 viser Havørnens omkring 50 kendte ynglepladser i Danmark i perioden 1850-1925.

Det fremgår, at Havørnen havde sin tætteste ynglebestand i Østjylland og Himmerland, hvor de fleste par ynglende i større gamle skove i kystområder. En del ynglende også ved fjorde eller i tilknytning til større søer.

Datidens *ornitologer*, der i adskillige tilfælde også var ægrøvere, beskæftigede sig ikke med bestandsstørrelser. Det er derfor et noget usikkert billede, vi har af den danske Havørne-bestand.

Ynglebestanden er opgjort af Schiøler (1931) til *en del par før 1880 og omkring 8-10 par mellem 1890 og 1900*. Løppentin (1967) nævner *næppe mere end et par i Danmark efter 1908*. Dette par ynglende til omkring 1912-1913.

Sikre ynglefund er herefter først gjort efter 1950. I perioden 1952-1989 har Havørnen i kortere perioder ynglet tre steder i Danmark og i alle tilfælde i den sydøstlige del af landet (Jørgensen (1989)).

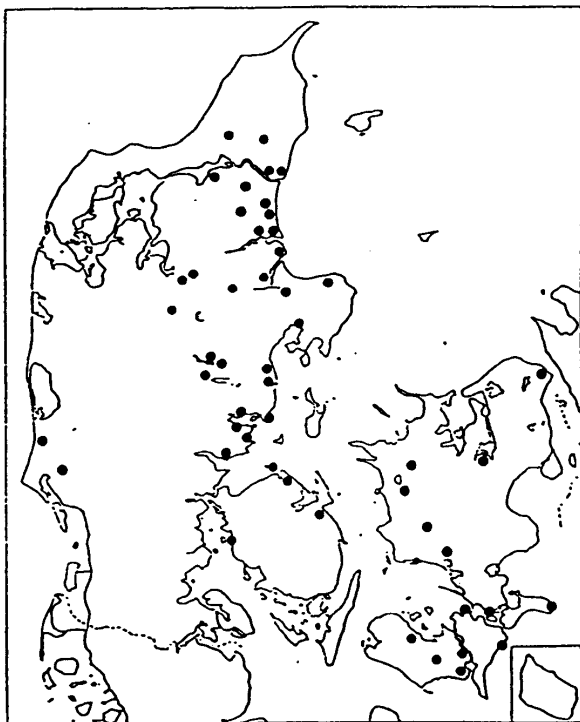

Fig. 1. Havørnens tidligere ynglepladser i Danmark omtegnet efter Skovgaard 1925.

Ynglebiologi

Ifølge bl.a. Schiøler (1931) var de danske Havørne standfugle, som opholdt sig nær redestedet året rundt. Reden var oftest placeret i skovens højeste ege- eller bøgetræ - 9 redetræer fordelte sig med 6 i Bøg og 3 i Eg. Reden lå som regel et ufremkommeligt sted i udkanten af en skov. Enkelte par ynglende på jorden (bl.a. i Store Vildmose og Ry Sønderskov), og en rede er fundet i en sandklit ved Ringkøbing og en anden i en busk i Vendsyssel. De meget store reder blev foret med bl.a. tang, mos, græs og halm. Æglægningen fandt sted fra medio til ultimo marts, og der blev som regel lagt 2 æg (1-4). Om Havørnens fødevalg ved vi meget lidt, men følgende byttedyr er fundet på nogle reder: Hovedet af et får, Fiskehejre, Gråand, Alk og Torsk.

De danske ynglepar efter 1950 yngede i alle tilfælde i Bøg og gammel løvskov. Ynglesuccesen var i øvrigt meget ringe.

Havørnens primære føde i dag i Danmark er formentlig primært ferskvandsfisk og til dels andefugle suppleret med ådsler om vinteren.

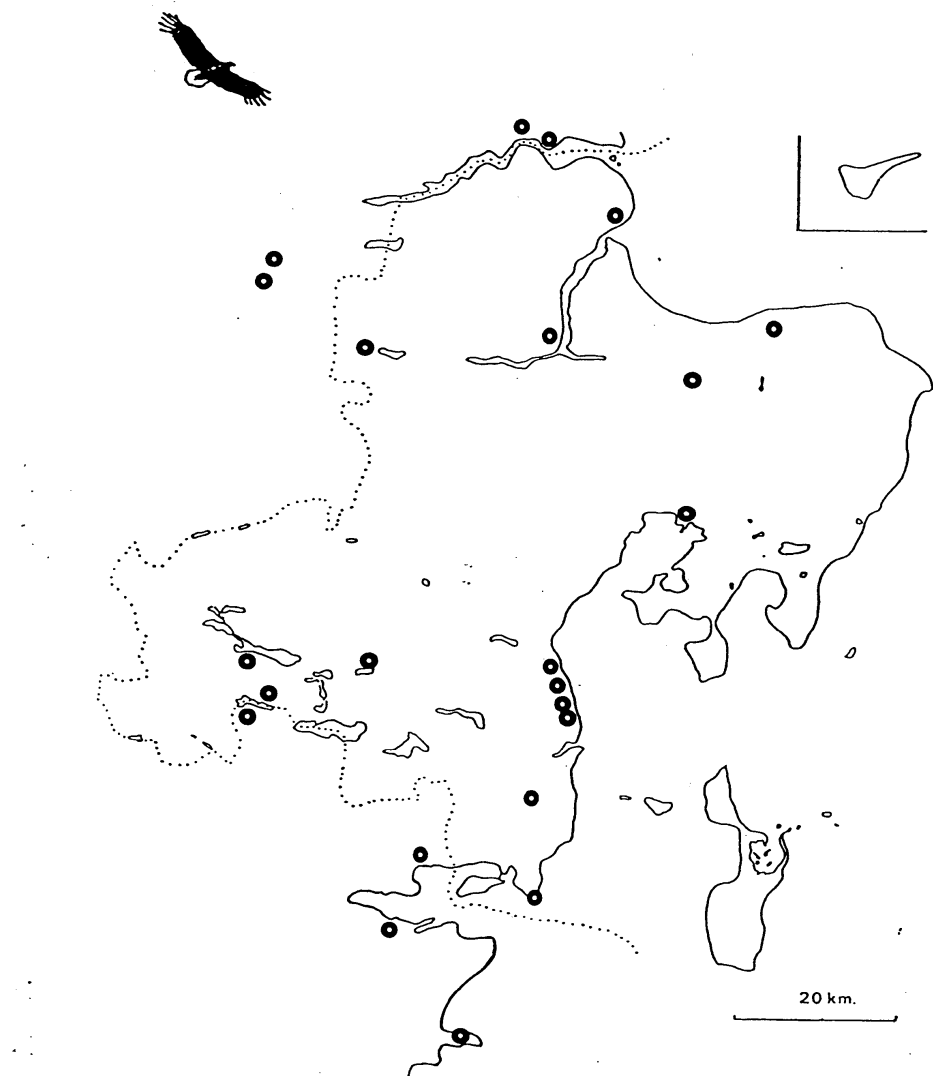

Fig. 2. Ynglelokaliteter for Havørn i Østjylland ca. 1850-1912.

Havørnen i Østjylland

Vor viden om Havørnens ynglepladser i Østjylland fra før år 1900 skyldes især oplysninger fra ægsamlere. Gamst Petersens ornitologiske Optegnelser (1875-1892) jvf., Kryger (1944) og Skovgaard (1925) er blandt de væsentlige kilder.

Løppenthin (1967) skriver: Den yngede ved kyster og fjorde i hele Østjylland i midten af 1800-tallet. Fig.2 viser ynglelokaliteter for Havørn i Østjylland frem til omkring 1912. Mere end halvdelen af disse 23 ynglepladser lå ved kysten ; de øvrige især ved de store søer i Søhøjlandet.

Disse ynglepladser har dog ikke været beboet på samme tid. At bestandstætheden har været stor i Østjylland, hersker der ingen tvivl om, og den har givet kunne måle sig med de bedste i nutiden i Skandinavien.

Følgende kunne være interessant at få besvaret: Hvor og hvornår ynglede Havørnen på de enkelte lokaliteter, og hvorfor forsvandt arten?

Kun for et fåtal af havørne-parrene har vi andre oplysninger end ynglelokalitet og yngleår. Tabel 1 viser den sandsynlige bestandsudvikling på 14 ynglelokaliteter i Østjylland, hvorfra vi har en del oplysninger. Omkring 1880 ynglede der således mindst 17 par. Herefter aftog bestanden betydeligt, og i løbet af godt 30 år var Havørnen helt forsvundet som ynglefugl - ikke alene i dette område, men i hele Danmark.

Horsens Fjord-området.

Brakør Skov ved Stensballe Skov: Et par kendt tilbage til 1845, ynglede 1871, 1877, yngleforsøg i 1892, sidste yngleår 1895.,

Boller Skov: Allerede opgivet som yngleplads i 1878.

Palsgaard Skov: Ynglede her fra 1840'erne og i over 40 år. Ynglede i 1877, 1881, 1882,; reden ikke besøgt 1883 og 1889, men ynglede i 1890.

Gyllingnæs Skov: Ynglet i gammel tid, antageligt før 1870, men konkrete yngleår kendes ikke.

Sidste sikre ynglefund i Horsens Fjord-området er næppe som nævnt af flere 1895, men derimod nogle år senere. Løppethin (1967) nævner således en rede med 2 unger set i en sydøstjysk skov i 1901. Dette fund og en Havørn skudt den 31.5. 1898 på Vorsø indikere, at arten formentligt endnu ynglede i området efter 1895.

Mellem Århus og Horsens.

Ratlousdal Skov: Angivet som gammel ynglelokalitet, men muligvis allerede opgivet i midten af 1800-tallet; konkrete yngleår kendes ikke.

Skove syd for Århus (Moesgård-, Skåde og Fløjstrup Skov): Fig.2 angiver 4 ynglesteder lige syd for Århus, der dog ikke har været beboet samtidigt. Havørnen ynglede i Moesgård Skov ca. 1850 og et par set i 1852, men om det ynglede er uvist, Herefter ingen sikre ynglebeviser. I skoven ligger det velkendte sted Ørnereden. Navnet antyder, at det var her eller lige i nærheden, Havørnen havde sin rede.

Havørnen holdt sig længere tid i Skåde skov. Det nævnes at et par ynglede i flere år, sikre ynglefund i 1878 og 1880 og fugle set ved reden i 1882. Reden blev besøgt i 1883, men var tom. Herefter ingen sikre ynglefund.

I Fløjstrup Skov ynglede et par i 1880 og et par er set i 1882, men uden sikre ynglebeviser.

Når Havørnen ved Ørnereden allerede forsvandt i midten af 1800-tallet skyldes den formentlig byudvikling og øget færdsel. Arten fortrækker derfor til sydligere dele af Moesgård Skov, hvor den yngler et par år. I samme skovkompleks, nemlig Skåde Skov ynglede Havørnen i en længere periode, men næppe på samme tid som parret i Moesgård Skov. Derimod yngler et par i 1980 både i Moesgård Skov og Fløjstrup Skov. Det vides med sikkerhed, at æggene stjæles fra begge reder og at parrene ses sidste gang i 1892. I vinteren 1885/86 blæste begge reder ned, og dermed var Havørnenes tid forbi i dette område.

Djursland.

Kalø Skov: Arten angives at have ynglet her i mange år bl.a. i 1880 og 1884. Sidste sikre ynglefund blev gjort i 1886.

Løvenholm Skov: Vides at have ynglet ved Gjessing Mose, men konkret yngleår er ikke kendt.

Møjlgård Skove: Angives af Kjærbølling (1852) som ynglelokalitet, men konkrete yngleår er ikke kendt.

Havørnen har muligvis ynglet på andre steder på Djursland. Denne antagelse bygger dog kun på lokale stednavne som Ørnerede Bakke, der ligger mellem Kalø og Thorsager og Ørnebjerg vest for Stubbe sø. Det kan naturligvis ikke udelukkes, at disse stednavn hentyder til forekomst af Fiskeørn.

Midtjylland

Ravn Sø: Ynglede ved søen i 1887.

Addit Skov: Ynglede i 1882, hvor parret i øvrigt fordrev og overtog rede fra Sort Stork; sidste yngleår 1884.

Ry Sønderskov: Ynglede ca. 1865-1870 og ca. 1875-1885; sidste yngleår 1885.

Silkeborg Sønderskov: Ynglede i 1879, 1880 og 1885; lokaliteten opgivet i 1886. Lokale hævdede, at Havørnen havde ynglet her i samme rede i 30 år.

Randers-Mariager-området.

Lindum Skov: Ynglede her i 1880, 1881, 1886 og 1887, men forsvandt i 1889.

Bigum Skov: Ynglede i perioden 1881-1887, men forsvandt i 1889.

Fussingø Skov: Ynglede ca. 1850 med muligvis to par.

Sødringholm Skov: Ynglede indtil 1905, hvor den ene blev skudt; magen på lokaliteten indtil 1913.

Støvringgård Skov: Ynglede ca. 1850.

Visborggaard Skove og Havnø skove har været et af de vigtigste ynglesteder for Havørn i Danmark. I disse skove skulle 5 par have ynglet endnu i begyndelsen af dette århundrede, men i 1905 kun 3 par.

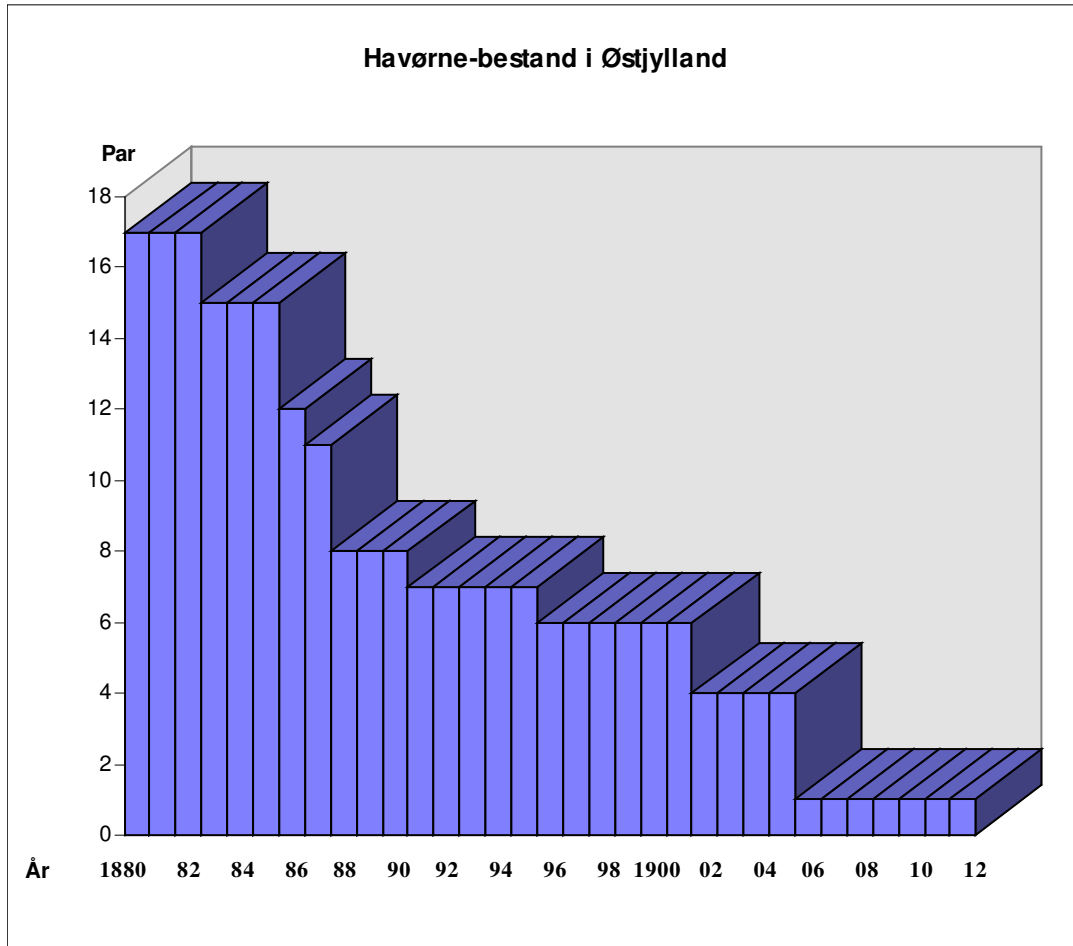
DET SIDSTE PAR.

Fra 1908 og de følgende år kender vi kun et par. De fleste er af den opfattelse, at dette par, der ynglede til og med 1912 på Havnø, også var det sidste par af den oprindelige danske havørnebestand. Den ene fugl bliver imidlertid skudt og den anden falder for gift. Dermed var der sat punktum for Havørnen som dansk ynglefugl!

Den sidste Havørnerede i Havnø Skove (foto 1918)
(Efter Skovgaard 1925)

Det kan imidlertid ikke helt afvises, at Havørne ikke også senere har ynglet eller i det mindste har gjort yngleforsøg i området; det bygger på følgende observationer: I 1918 ses et par på Havnø, men uden at yngle. Den ene af parret var en ungfugl, der blev skudt 29.4.1919 på Overgård Gods. En enlig ørn ses nu og da ved reden frem til 1927 - muligvis til november 1931. Endnu i 1932 sås to fugle ved Hadsund (Møller 1978) og Rasmussen in litt. skriver om en ad. og en juv. set ved Havnø i marts 1940.

Grafisk visning af Havørnens ynglebestand i Østjylland 1880-1912.

Yngleperioder:	Antal par:
1880-1882	17
1883-1885	15
1886	12
1887	11
1888-1890	8
1891-1895	7
1896-1901	6
1902-1905	4
1906-1912	1

Tabel 1..

Bestandsudvikling af **Havørn (*H.albicilla*)** i Østjylland 1880-1912

ÅRSAGER TIL ARTEN UDRYDDELSE.

Havørnen blev som nævnt sammen med andre - især rovfuglearter - hensynsløst forfulgt, fordi de blev betragtet som *rovtøj*. Et begreb der betød, at arten kunne være *en fare for mennesket*, og derfor skulle bekæmpes. Bevarelse og beskyttelse af Fasaner på godserne var et vigtigt argument for skytterne til at bekæmpe Havørnen. Bekæmpelsesmidlerne var mange. De største trusler mod Havørnene har givet været beskydning og brugen af gift samt ægindsamling, men også ændring i skovbruget (se tabel 2).

En direkte beskydning af ørne var udbredt. En væsentlig årsag til, at havørnene holdt stand længst i Visborggaard og Havnø skovene, var en lokal fredning af arten. Men det hjalp ikke meget. For så snart ørnene viste sig uden for disse områder, blev de forfulgt og ofte beskudt. At beskydningen af arten i landet var hård fremgår af, at der i løbet af et par år, omkring 1886, blev nedlagt 26 ørne heraf 18 Havørne i en skov på Lolland. Og en jæger i Ulfshale på Møen hævdede at have skudt ca. 100 Havørne i løbet af en kort årrække i 1880-erne.

Anvendelse af gift blev benyttet til mere eller bevidst bekæmpelse af flere rovfuglearter. Giften ramte derfor ikke alene Havørne, men f.eks. også arten som Rød Glente, Ravn og indirekte Stor Hornugle.

Ægrøvere var særdeles effektive og besøgte tilsyneladende systematisk de samme reder år efter år. En ægrøvers handlinger og konsekvenser kan læses i Gamst Peder-sens dagbog: den 17.3.1880 tog jeg to smukke, noget rugede Æg af Reden i Skaade Skov. Siden den tid har der ikke ynglet Ørne i den og omkringliggende skove.

Af andre direkte eller indirekte trusler mod Havørnen var brugen af ræve- og pælesakse, skov- og hedebrande, stormfald, øget uro på ynglepladserne og indsamling af havørneunger på rederne.

Ynglelokaliter:	Årsag:
Visborggaard skove	gift, skudt
Havnø Skove	gift, skudt, ægrøverid
Sødringhol Skov	gift?, skudt.
Lindum Skov	ægrøveri
Bigum Skov	ægrøveri?
Silkeborg Sønderskov	hugst
Skåde Skov	ægrøveri, uro
Moesgård Skov	uro, hugst, unger stjålet
Fløjstrup Skov	ægrøveri, uro.
Kalø Skov	ægrøveri?, uro
Brakør Skov	uro
Stensballegaard Skov	uro
Palsgaard Skov	ægrøveri, redetræ fældet

Tabel 2:

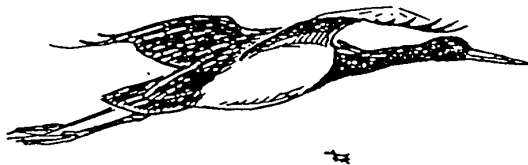
Formodede hovedårsager til at **Havørnen** (*H.albicilla*) forsvandt som ynglefugl på en række østjyske lokaliteter. På grundlag af oplysninger fra 14 ynglelokaliteter.

SKOVEN ÆNDRER SIG

.Der er flere beretninger om, at man fældede Havørnens redetræer, og at skovhugst fordrev arten. Men nok så vigtigt var det, at i årene lige før og efter århundredeskiftet skete der en betydelig ændring i skovbruget (Weismann 1911). Weismann tog de jægere, der bekæmpede rovfugle i forsvar, og mente i øvrigt, at ægindsamling som helhed ikke spillede nogen afgørende rolle for rovfuglebestanden. Han var derimod overbevist om, at den væsentlige årsag til rovfuglenes voldsomme tilbagegang skulle søges i strukturændringer i skoven, og henviste til datidens kraftige udtynding og fældning af store partier med gamle løvtræer i mange af vore skove.

HAVØRN OG SORT STORK.

Ændringer af skov- og træ sammensætningen sammenholdt med de store skovfuglearter som Sort Stork (*C.nigra*), Fiskeørn (*P.halieatus*), Duehøg (*A.gentilis*), Rød Glente (*M.milvus*), Stor Hornugle (*B.bubo*) og Ravn (*C.corax*) nu aftog betydeligt i antal har givet også haft en negativ indflydelse på Havørnens muligheder for at finde egnede redesteder. Det er således flere steder beskrevet, at Havørnen ofte overtog og udbyggede gamle store reder fra andre fuglearter - hyppigst er nævnt Sort Stork. Af de nævnte fuglearter har måske især Sort Storks tilstedeværelse været af særlig stor betydning for Havørnen. Sort stork bygger store reder og skifter ofte mellem 2-3 reder inden for sit yngleområde. For Østjyllands vedkommende er det dog også tankevækkende, at netop i de skove, hvor Havørnen holdt længst, var der også en god bestand af Sort Stork. Bortset fra Århus-skovene kan vi se, at Sort Stork har ynglet i alle de skove, hvor der yngede Havørn i Østjylland.

HAVØRNEN I ØSTJYLLAND 1953-1993

FOREKOMST I ÅRHUS AMT

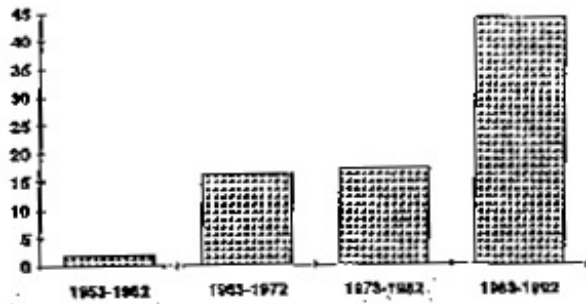
Om end Havørnen er forsvundet som fast dansk ynglefugl, kan vi glæde os over at se den i landet uden for yngletiden.

Vi kender kun få observationer af Havørne i Østjylland i perioden ca. 1930 til begyndelsen af 1960-erne. Fig.3 viser den geografiske fordeling af de mindst 78 Havørne der er iagttaget i Århus amt i perioden 1953-1992/93.

Det fremgår, at alle Havørnene - bortset fra to individer - er iagttaget i kystområder eller ved større søer.

Med baggrund i den ringe ornitologiske aktivitet i perioden 1953-1962 får vi det bedste indtryk af udviklingen ved at sammenligne de tre seneste 10-års perioder (tabel 3). Af tabellen fremgår, at antal fugle i årene 1963-1972 og 1973-1982 har været stort set det samme. Derimod har en tydelig fremgang kunne iagttages i de seneste 10 år. I denne periode er der set flere Havørne end i de foregående 30 år (tabel 3). Havørnen er således i en reel markant fremgang i Århus Amt. En fremgang for arten er også iagttaget andre steder i landet.

Siden 1963 er der således iagttaget 2,5 Havørne i Århus amt per år. Tilsvarende for Kongeørn er et ex. per år. (Laursen 1993).

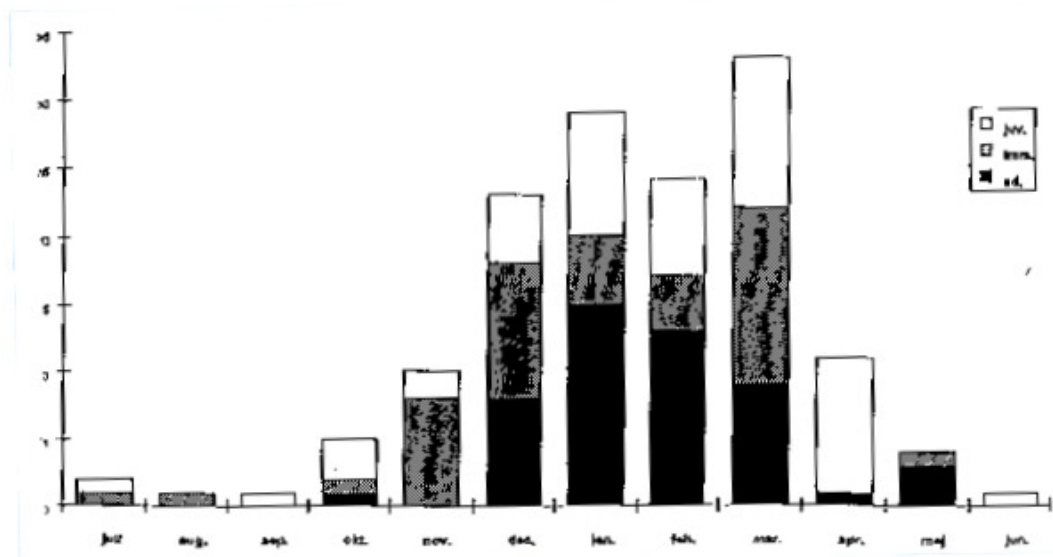
Antal Haverne iagttaget i Århus amt 1953-1992 fordelt på 10-års perioder (N=78).

TRÆK- OG VINTERGÆST.

I Danmark falder træktiden for Havørn ult. august - december og februar - ultimo maj (Malling Olsen 1992). Som gældende for Kongeørn er Skagen også det vigtigste træksted for Havørn om foråret i landet. Her er i perioden 1979-1987 iagttaget 35 ex. (33 forårsobs og 2 efterårsobs.) svarende til 3-4 ex. om foråret per år. Max. per år var 7 fugle i 1985 (Skagensrapporterne); det var også hidtil bedste år for arten i Århus amt. Noget uforståeligt angiver Malling Olsen 10-25 trækkende pr. år i Skagen (gengange-re?). I materialet fra Skagen er der kun 4 adulte fugle.

Havørnens trækforhold i Århus amt fremgår af fig. 3 og tildels af tabel 4.

I Århus amt er der om foråret (marts-maj) set 48 og om efteråret (sept.-nov.) 16 Havørne. Det forholder sig sådan, at enkelte fugle er set ult. okt. - nov., men flest dec. - marts for så at aftage betydeligt i april, og kun få ses i maj. Havørnen er en meget sjælden sommergæst i Århus Amt. Kulminationen i marts måned skyldes givet gennemtrækkende fugle.

Tabel 4.

Aldersfordeling af Havørn i Århus Amt 1953-1992.

Fig. 3. Forekomst af Havørn i Århus amt 1953-1992. De udfyldte cirkler angiver efter størrelse henholdsvis 1, 5 og 10 individer og pilene trækretning. Bortset fra en Havørn, der trak fra Moesgård via Dragsmur på Helgenæs mod nord, angiver en pil en fugl.

Den geografiske fordeling viser bl.a., at inden af de midtjyske Havørne er set direkte på træk. Modsat forholder det sig med de kysttrækkende Havørne. De angivne trækretninger indikerer, at forårstrækkende Havørne følger østkysten af amtet. Nogle ørne (flertallet?) trækker mod nordøst fra omkring Århus til Gjerrild-området. Hvordan trækkeløbet fra Gjerrild er meget usikkert. I Gjerrild-området er der ingen større søer og dermed gode fourageringsmuligheder for Havørn. Det kan måske betyde, at arten forholdsvis hurtigt forlader/trækker bort fra Gjerrild-området. Vi kan se, at nogle af ørnene i området trækker mod syd til Fornæs før egentligt udtræk finder sted ved Gjerrild. Man kan forestille sig – om end det ikke fremgår tydeligt af materialet – at fra Gjerrild trækker nogle Havørne over Anholt og andre til Skagen (se følgende afsnit). Men så vidt vides, er arten endnu ikke iagttaget om foråret på Anholt.

ALDERSFORDELING

Kendskab til aldersfordelingen af de Havørne, der ses i Danmark, kan have betydning, når mulighederne for en eventuel dansk ynglebestand skal vurderes.

Fordelingen af Havørne i landet mellem juv. og ad. fugle i perioderne 1953-1959 og 1960-1966 viser kun en svag stigning i af ældre fugle, nemlig fra 37% til 41%. I betragtning af Havørnens daværende ringe ynglesucces i Skandinavien, er det ikke en uventet udvikling i alderssammensætningen.

Ved Skagen udgør ad. fugle kun godt 11% (1979-1987). I Århus amt er andelen steget fra 29% (1953-1980) til 39% (1981-92). Om end materialet er beskedent, så viser det dog, at der i Århus amt ses 3-4 gange flere adulte fugle end ved Skagen. Denne betydelige forskel i andelen af gamle fugle de to steder kan tolkes derhen, at de gamle Havørne, der ses i Århus amt - og vel især de overvintrende fugle - **ikke** trækker mod nord-nordøst via Skagen på forårstrækket.

Det syntes i øvrigt at gælde, at de ældre ørne kommer senere til overvintringsområderne end ungfuglene jvf. tabel 4 og 5.

OVERVINTRENDE FUGLE.

Her i landet overvintrer Havørnen i meget svingende antal (5-30 ex.) med de største antal i isvintre (Malling Olsen 1992). De fleste Havørne overvintrer på Øerne ved større søer og fjorde. Her træffes Havørne næsten hver vinter på 6-8 lokaliteter.

I Jylland overvintrer Havørnen kun enkelte steder, men antal overvintringslokaliteter er tiltaget i de senere år.

Der foreligger tilsyneladende ingen beviser for, at Havørnen har overvintret i Østjylland i perioden 1940-1960. I tabel 5 er kendte overvintringslokaliteter i Århus Amt beskrevet med angivelse af antal Havørne, alder og periode.

Havørnen har i de senere år overvintret ved Stubbe sø på Djursland og ved Salten Langsø i Midtjylland (tabel 5). Tabellen angiver også "Midtjylland" som overvintringsområde i 1968/69, men det er formentligt identisk med Salten Langsø. Fællestræk for de to overvintringsområder er, at de er blandt amtets største søer, der har en god fiskebestand, og hvor andefugle overvintrer i større antal. Dertil kommer at begge søer er omgivet af store skovarealer, og den menneskelige aktivitet er ringe.

STUBBE SØ

I 4 vintre, 1988/89-1991/92, har en gammel fugl, der var mindst (5-6k) i 1988/89, overvintret ved søen. I betragtning af fuglenes alder og at ankomsttidspunktet har været ret konstant fra år til år, har formentligt i alle årene været samme individ, der har overvintret ved søen. Det vil i så fald sige, at fuglen i 1992 har været mindst 9-10 år gammel! Det er sjældent at Havørne opnår en så høj alder. Helander et al (1989) fulgte - ved hjælp af ringmærkning og fotos - 70 Havørne i Sverige over en længere årrække. og kun 3 af ørnene var ældre end 9 år. Det er måske derfor forståeligt, at Havørnen ikke igen blev set ved Stubbe sø i vinteren 1992/93.

SALTEN LANGSØ

Havørnen har siden 1962/63 i 7-8 år overvintret ved søen og årligt siden 1889/90. I de 4 af vintrene har det drejet sig om mindst to fugle.

Samme individ har tilsyneladende overvintret i en årrække ved Salten Langsø.

Det drejer sig formentlig om en hun, der efter dragtbeskrivelserne, har overvintret i perioden 1989/90 til 1992/93.

De overvintrende Havørne ved Salten Langsø har også uregelmæssigt gæstet vestenden af Mossø.

Under forudsætning af en forsat fremgang for Havørnen er eksempelvis Fussingø og Randers Fjord samt flere søer i Søhøjlandet potentielle overvintringssteder for arten.

Lokalitet:	Ex. og alder:	Overvintringsperiode:	Bemærkninger:
Stubbe Sø	En ad. En ad. En ad. En ad.	29.1 - 4.3 1989 21.1. - 25.3. 1990 13.1.- 3.2. 1991 15.1. - 23.3.1992	En Havørn dog set den 28.12.1988.
Salten Langsø	To ex. Et ex. En imm. (2-3K) To imm. 2-3K) En imm. (4-5K) En ad. En ad +1-2 ex.(1-2K)	dec.1962 -feb.1963 3 uger i feb 1974, men muligvis en længere periode 26.10. 1980- 31.3.1981 21.1. - 24.2. 1990 16.11.1990-3.3.1991 22.12.1991-8.2.1992 1.12.1992-28.2.1993	Jvf. lokal skytte/fisker Ørnen blev fodret med fisk og Store Skallesluger (M.merganser) De 1-2K fugle kun set i en kortere periode
Midtjylland	En juv+ en ad.	Vinteren 1968/69.	Den ad. fugl set fra primo januar 1969.

Tablet 5: Overvintrende Havørne (*H.albicilla*) i Århus amt.

En Havørn er her betragtet som overvintrende, når den i perioden november - februar har opholdt sig i mindst 3 uger på samme lokalitet.

HAVØRNENS FREMTID I DANMARK

Først fra 1980-erne - og efter mere end 100 års forfølgelse - er der nu et begrundet håb om, at Havørnen vil vende tilbage som dansk ynglefugl.

Denne optimisme bygger på flere forhold, der peger i den rigtige retning.

Havørnen er i fremgang som ynglefugl i Skandinavien, og i Danmark overvintrer den nu i stigende antal. Andelen af gamle fugle er samtidigt tiltaget. Dertil kommer, at Dansk Ornitologisk Forening i disse år gør et stort stykke arbejde - via vinterfodringer - at øge og fastholde ørne i Danmark. Endelig - og vigtigst - oversomrer nu årligt enkelte Havørne i landet. I disse områder bør vinterfodringer finde sted suppleret med opsætning af enkelte kunstige Havørnereder. Tillige bør det sikres, at potentielle redetræer ikke fældes. Det vil være til gavn for bl.a. Havørnen, hvis den ønskede udlægning af større dele af vore statsskove til naturskove realiseres. Opkøb af flere gamle kystnære løvskove, vil også være til fordel for Havørnen.

Meget taler således for, at Skovgaard først nu har fået sit ønske om en holdningsændring til Havørnen og andre rovfuglearter opfyldt. det er så afgjort også den væsentligste forudsætning, hvis vi igen vil have en dansk havørnbestand. Det er næppe urealistisk med en landsbestand på 2-4 par. Der er plads til dem. Men kan vi også sikre, at Havørnen får ro til at gennemføre ynglesucces i Danmark? Forhåbentlig kan vi i det mindste lære noget af fortidens fejltagelser og tage godt imod Havørnen.

Litteratur

Andersen, T., (red.) 1985: *Fugle i Skagen / 85.* - Rapport.

Christensen, R. et al 1990: *Fugle i Danmark 1988.* D.O.F.T. 84 årg.1990 nr. 3-4.

Christoffersen, H., (red.) 1991: *Skagen - et knudepunkt for fugletrækket.* Riden, Natur- og Miljø i Nordjylland nr. 2/1991.

Danielsen, R. & Christoffersen, H., 1981: *Fugletrækket på Norddjursland.* - Rapport.

Dybbro, T., 1978: *Oversight over Danmarks Fugle.* - D.O.F.

Faber, A.H.; 1898: *Vejle-Horsensegnens Fuglefauna.*

Faber, Fr., ?: *Skildring af en ornitologisk Udflugt i Kattegat i Juli 1824.*

Gjerrild Fuglestation/DOF 1985: *Fugle på NØ-Djursland forår 1985.* - Rapport.

Helander, B., et al 1989: *Dräktkaraktärer hos havörnar ned känd ålder.* - Vår Fågelvärld 48 (1989) s. 319-334.

Holst, O., 1990: *Örnräkning i Skåne januari 1990.* Anser 29: 73-74.

Jørgensen, H.E., 1989: *Danmarks Rovfugle.* - Frederikshus.

Kjellén, N., 1990: *Köns- och åldersfördelning hos flyttande och övervintrande rovfåglar i Skåne.* - Vår Fågelvärld 49 (1990): 211-220.

Kjærbølling, N., 1582: *Danmarks Fugle,* Kjøbenhavn.

Krüger, C., 1944: *Uddragt af Gamst Petersens ornithologiske Optegnelser (1875-1892)* - D.O.F.T. 38. årg. s. 230-240.

Laursen, J.T. 1993: *Kongeørnen i Århus Amt.* - Gejrfuglen 29.årg. nr. 2 1993.

Løppethin, B., 1967: *Danske ynglefugle i fortid og nutid.* - Odense Universitet.

Møller, A.P., 1978: *Nordjyllands Fugle - deres yngleudbredelse og trækforhold.* Klambenborg.

Møller, H.U.S., 1970: *Midtjyllands Fugle.*

Olsen Malling, K., 1992: *Danmarks Fugle - en oversigt.* D:O.F.

Rasmussen, S.R., 1938: *Forsatte iagttagelser over Hadsund-egnes fugle, 1922-1933.* - D.O.F.T. 27. årg. s. 33-63.

Rosendahl, S., 1975: *Den Sorte Stork.* D.O.C.s forlag, Skjern.

Schiøler, E.L., 1931: *Danmarks Fugle. Vol. 3.* København

Skagensrapporter 1979-1987.

Skovgaard, P., 1925: *Et blad af Havørnens Saga i Danmark.* - Danske Fugle 2.

Tjenberg, M., 1990: *Kungsörnen Aquila chrysaetos i Sverige - utbredning, status og hot.* Vår Fågelvärld 49 (1990): 37-348.

Wiebüll, V., 1911: *Lidt om Rovfuglene i Danmark og deres Aftagen.* - D.O.F.T. 5.årg. 1911.

Weismann, C., 1911. *Om Årsagerne til Rovfuglenes Aftagen.* - D.O.F.T. 5. årg. 1911.

forfatters adresse :

Forfatters adresse:
Jørgen Terp Laursen
Engdalsvej 81 B
DK-8220 Brabrand
tlf. 86261296

Artikel publiceret første gang i Accipiter 1995-2
(Dansk Ornitologisk Forenings Rovfuglegruppe)